

In de afgelopen jaren heeft de populaire cultuur in Indonesië steeds vaker de onafhankelijkheidsoorlog tot thema. Arnoud Arps doet PhD-onderzoek naar de verschijningsvormen en de beleving van die alternatieve geschiedschrijving en -herschrijving. Een opmerkelijke en geliefde vorm is de *historical re-enactment*.

Historical re-enactment in Indonesië

↑ Historical re-enactment van de Serangan Umum 1 Maret 1949 op 4 maart 2018. © Jilly Vlekkie
→ Re-enactors tijdens de herdenking in 2017 op de militaire vliegbasis Adisucipto. © Komunitas Djokjakarta 1945

T ERWIJL HET geluid van geweervuur en explosies afketste tegen de gebouwen die Jalan Malioboro flankeren, zochten mensen dekking achter de dichtstbijzijnde objecten. Langs de kant barstten kleine kinderen in huilen uit toen de schoten en ontploffingen begonnen. Volwassenen bedekten hun oren en wapperden de rook uit hun gezicht. Nederlandse legervoertuigen reden stapvoets door de straat, met als ultiem symbool van machtsvertoon een uit Bandung overgekomen tank. Tevergeefs werd gepoogd hen tegen te houden met wapens die veroverd waren op Japanse soldaten. Onverstoort werd er richting gezet naar het in 1765 gebouwde Fort Vredeburg. De doorgang zo drukke winkelstraat Jalan Malioboro in het centrum van Yogyakarta was nu het decor voor een gewelddadig treffen tussen Indonesische onafhankelijkheidsstrijders en het Nederlandse leger. Eenmaal aangekomen bij Fort Vredeburg bereikte de strijd zijn hoogtepunt. Omgeven door prikkeldraad en schuilend achter zandzakken en tonnen, richtten strijders en soldaten hun geweren en pistolen op elkaar. Na een intensief gevecht werden de Nederlandse soldaten verslagen. De nationale vlag *Sang Merah Putih* werd gehesen en het volkslied *Indonesia Raya* werd ingezet.

Encenering

Vroeg in de morgen van 1 maart 1949 begonnen Indonesische onafhankelijkheidsstrijders een offensief om het door Nederland bezette Yogyakarta te veroveren. Zes uren lukte het om de stad in bezit te houden voordat de onafhankelijkheidsstrijders zich terugtrokken en het Nederlandse leger Yogyakarta weer controleerde. Deze strijd staat in Indonesië bekend als de *Serangan Umum 1 Maret 1949* (Algemeen offensief van 1 maart 1949) en wordt elk jaar onder andere herdacht door middel van een historische encenering, ook wel historische re-enactment genoemd. De hierboven geschetste scène in Jalan Malioboro en bij Fort Vredeburg is dan ook geen beschrijving van historische gebeurtenissen tijdens de Indonesische

onafhankelijkheidsoorlog, maar van een door mij bijgewoonde re-enactment hiervan op 4 maart 2018. De ontploffingen werden niet veroorzaakt door granaten, maar door vuurwerk. Het geweervuur schalde uit speakers in plaats van uit vuurwapens. De in nagemaakte of gekochte uniformen geklede strijders en soldaten – allen geschiedenisenthousiastelingen – ‘schoten’ met onklaar gemaakte wapens of uit hout gesneden imitaties. Het slot: een klinkende overwinning, was een bewust geselecteerd einde.

Een jaar eerder had ik contact opgenomen met de historical re-enactment gemeenschap genaamd *Komunitas Djokjakarta 1945*. Hun doel is om de oorlogsgeschiedenis van Indonesië en in het bijzonder Yogyakarta na te spelen, met speciale aandacht voor de gewelddadige periode van 1943 tot 1949. In recente jaren toonde het Nederlandse publieke debat een behoefte aan duidelijkheid over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Een urgente vraag die hierop betrekking heeft, is hoe deze periode in Indonesië wordt herinnerd. Omdat getuigenissen steeds schaarser worden in verband met de hoge leeftijd van de betrokkenen, worden media en populaire cultuur als drager en bron van herinneringen steeds belangrijker. Het fundamentele uitgangspunt daarbij is dat (culturele) herinneringen nooit neutraal zijn en altijd geconstrueerd. Cultureel geheugen, of *cultural memory*, wordt door Astrid Erll in *Memory in Culture* (2011) gedefinieerd als een overkoepelende term om de complexe manieren te beschrijven waarmee het heden en het verleden in socio-culturele contexten worden samengebracht. Media en populaire cultuur spelen daarbij een centrale rol. Ik richt me in mijn onderzoek onder andere op de vraag hoe historical re-enactment als vorm van populaire cultuur culturele herinneringen construeert, gesitueerd binnen de brede en levendige Indonesische herinneringscultuur over de onafhankelijkheidsstrijd.

Belichaming

Verspreid over de Indonesische eilanden bevinden zich verschillende historical re-enactment gemeenschappen. De meerderheid encenereert de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, maar sommige voeren ook re-enactments uit op basis van de Tweede Wereldoorlog (in Europa) of de

Vietnamoorlog. Lang werd historical re-enactment beschouwd als een marginaal cultureel fenomeen en negeerden wetenschappers deze vorm van populaire cultuur, constateerde Vanessa Agnew reeds in 2007. Ten onrechte, zo blijkt, want historical re-enactment is kenmerkend voor een stroming van historische representatie die zich richt op de belichaming van het verleden met gebruik van, heel letterlijk, het lichaam.

Deze wending weerspiegelt een toegenomen interesse in ervaringsgerichte betrokkenheid bij het verleden. Het laat tevens een andere manier zien waarop het (koloniale) verleden wordt herinnerd ten opzichte van traditionele populaire cultuur. Met een uniform aan een veldslag enceneren vereist immers een ander soort emotionele investering dan naar de bioscoop gaan om een oorlogsfilm kijken. Trots is bijvoorbeeld een veelgehoord antwoord op de vraag wat de re-enactors voelen tijdens hun deelname. Niet alleen trots op diegenen die gestreden hebben voor de onafhankelijkheid, maar vaak ook trots op de eigen prestaties tijdens de re-enactment.

Herinneringsvorm

Hoewel het maken van onderscheid tussen geschiedenis en herinnering notoir uitdagend is, is het vruchtbaar om het onderscheid van Pierre Nora te volgen in de specifieke context van Indonesische historical re-enactment. Hij pleit in het tweede boek (1996) van zijn driedelige *Realms of Memory* voor een onderscheid waarin herinneringen staan voor persoonlijk gebruik van het verleden en geschiedschrijving openbaar gebruik van het verleden vertegenwoordigt. In het geval van Indonesië werkt dit onderscheid bijzonder inzichtelijk, aangezien de Indonesische revolutie in de officiële Indonesische geschiedschrijving door centralistische regeringen langdurig geschreven is als een heroïsch verhaal waarin geen plek is voor slachtofferschap en met een bijzondere nadruk op het leger.

Sinds de val van Soeharto is er echter een tijdperk van hervormingen in gang gezet, de *Reformasi*, die meer democratie belooft. Dit suggereert dat historical re-enactment ook een diverser en ambivalent pad kan volgen, in tegenstelling tot het eenzijdige beeld van de officiële geschiedschrijving.

Het bestuderen van Indonesische historical re-enactment biedt daarom een kans om te begrijpen waar bottom-up herinneringspraktijken ontstaan. Veel vormen van Indonesische populaire cultuur worden gecreëerd binnen een grotere industrie, zoals de nationale filmindustrie. Hoewel Indonesische historical re-enactment populair is, blijft de productie van de re-enactments lokaal. Het verschaft dus inzicht in hoe lokale versies van het verleden verschijnen.

Authenticiteit en Instagram

Culturele herinneringen worden op verschillende manieren geconstrueerd en overgedragen door historical re-enactment. Een authentieke representatie van het lokale verleden is voor *Komunitas Djokjakarta 1945* van groot belang. Voor de bestudering van historical re-enactment als herinneringsvorm is het belangrijk om te begrijpen hoe die authenticiteit wordt geconstrueerd. In eerdere studies wordt daarbij voornamelijk de nadruk gelegd op kleding en rekvisieten, maar authenticiteit wordt door de gemeenschap ook gecreëerd met behulp van sociale media. Zo wordt op de Instagram-pagina van *Komunitas Djokjakarta 1945* bijvoorbeeld gebruikgemaakt van zwart-wit filters. Ook bootsen ze archieffoto's na door identiek te poseren en publiceren ze foto's met invloedrijke personen en lokale machtsinstellingen. Dit alles geeft hun een authentiek en gezaghebbend aanzien. De 'online' presentatie van culturele herinneringen is daardoor bij historical re-enactment net zo belangrijk als het 'offline' belichamen ervan.

Bij de re-enactments zijn tot slot verschillende belangen in het spel. Waar voor de een authenticiteit belangrijk is voor zijn imago als 'goede' re-enactor, blijkt het voor de ander een middel om lokale herinneringen aan de geschiedenis van Yogyakarta op de nationale kaart te zetten. Waarom er wordt herinnerd, bepaalt dus hoe er wordt herinnerd. Wat de re-enactments duidelijk maken is dat culturele herinneringen niet vaststaan. Tijd muteert culturele herinneringen, mede gevormd door de kennis en de belangen van nu. Persoonlijke motivatie en collectieve belangen sturen zo de culturele herinneringen in historical re-enactment.